

Lalka Bolesława Prusa – jeszcze powieść czy już epopeja?

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Galeria zdjęć interaktywnych](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Dorota Samborska-Kukuć, *Moje czytanie "Lalki"*, „Czytanie Literatury : łódzkie studia literaturoznawcze” 2012, nr 1, s. 171–175.
- Źródło: György Lukács, *Powieść jako mieszczańska epopeja*, [w:] *W kręgu socjologii literatury: antologia tekstów zagranicznych*, red. A. Mencwel, Warszawa 1980, s. 373.
- Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, oprac. Józef Bachórz, Wrocław 1991.
- Źródło: Józef Bachórz, *Wstęp*, [w:] Bolesław Prus, *Lalka*, t. I-II, Wrocław 1991, s. 29–30.
- Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, t. I, oprac. Józef Bachórz, Wrocław 1991, s. 128–129.
- Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, t. I, oprac. Józef Bachórz, Wrocław 1991, s. 84.
- Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, t. I, oprac. Józef Bachórz, Wrocław 1991, s. 137–138.

- Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, t. I, oprac. Józef Bachórz, Wrocław 1991, s. 107 – 108.
- Źródło: *Powieść*, [w:] *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 5, Warszawa 1997, s. 283.
- Źródło: Józef Bachórz, *Wstęp*, [w:] Bolesław Prus, *Lalka*, t. I, Wrocław 1991, s. 5.
- Źródło: Bolesław Prus, *Lalka*, t. II, oprac. Józef Bachórz, Wrocław 1991, s. 391.
- Źródło: Józef Bachórz, *Wstęp*, [w:] Bolesław Prus, *Lalka*, t. I, Wrocław 1991, s. 42.

Lalka Bolesława Prusa – jeszcze powieść czy już epopeja?

Ławeczka Bolesława Prusa autorstwa Stanisława i Zbigniewa Strzyżyńskich, Nałęczów
Źródło: dostępny w internecie: Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Znamy wiele dawnych i współczesnych dzieł epickich, które w literaturze polskiej i światowej zajmują poczesne miejsce. Nie każde jednak można nazwać epopeją. Co decyduje o tym, że w recenzjach i opracowaniach krytycznych dotyczących danego utworu literackiego zaczyna się pojawiać określenie “epopeja”? Trudno na to pytanie jednoznacznie odpowiedzieć, ale można podać kilka wyznaczników, które decydują o tym, że dany utwór zyskuje niekiedy miano epopei. To, co wyróżnia epopeję (epos), spośród innych gatunków epickich, to przede wszystkim obszerne rozmiary dzieła oraz przedstawianie bohaterów na tle ważnych dla danej społeczności (a nawet całego narodu) wydarzeń. Dla eposów starożytnych istotna była także forma wierszowana oraz poważna tonacja utworu. Czy *Lalka* Bolesława Prusa spełnia te kryteria?

Twoje cele

- Omówisz cechy gatunkowe powieści oraz epopei, ich genezę i rozwój oraz poznasz kilka przykładów utworów przynależnych do tych gatunków.
- Rozstrzygniesz, czy *Lalkę* można nazwać epopeją XIX wieku.

- Poznasz przykłady współczesnych modyfikacji epopei i wskażesz ich podobieństwa do antycznych wzorów.

Przeczytaj

Powieść i epopeja to dwa różne gatunki, przynależne do odmiennych epok historyczno-kulturowych, pozornie rozłączne. Jednak to, co je łączy, to fakt, że w danym okresie literackim były dominujące i podstawowe dla rozumienia literatury. Utwory przynależne powieści oraz epopei podejmowały tematykę kluczową dla swoich czasów, choć czyniły to w różny sposób, posługując się innymi środkami wyrazu, formą, językiem.

Najstarszym gatunkiem [epickim](#) jest epopeja.

Epopeja

Epopeja, czyli epos, to dłuższy, zwykle wierszowany utwór, którego tematem są dzieje bohaterów narodowych przedstawione na tle ważnych i przełomowych wydarzeń historycznych. To gatunek sięgający starożytności (zarówno literatury Wschodu – babilońskich, chińskich, indyjskich – jak Grecji czy Rzymu), a dominujący do XVIII wieku.

Epos antyczny, który jest uznawany za wzorcowy, cechował się równoległością dwóch akcji – rozgrywającej się w świecie bohaterów oraz bogów – a także mityczną motywacją zdarzeń, podniosłym stylem, który obejmował stosowanie takich środków, jak inwokacje, stałe epitety oraz rozbudowane porównania. Epos najczęściej pisany był [heksametrem](#).

Późniejsze odmiany eposu nawiązywały m.in. do ludowej i rycerskiej epiki średniowiecznej (epos rycerski), do tematyki biblijnej, a także parodiowały styl eposu antycznego (poemat heroikomiczny). Odrębny charakter ma epos romantyczny, będący niekiedy próbą syntezy różnych gatunków literackich; rozwój eposu zakończyło wykształcenie się powieści. W literaturze polskiej epos reprezentują m.in. *Transakcja wojny chocimskiej* Władysława Potockiego oraz *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza.

O ile epos kształtuje epokę starożytną, o tyle podstawowym gatunkiem epickim czasów nowożytnych jest powieść.

Powieść

Koniecznym elementem struktury powieściowej, a zarazem głównym nośnikiem treści poznawczych powieści jest rozbudowana, zwykle wielowątkowa fabuła, obejmująca dzieje licznych bohaterów i środowisk społecznych.

Świat fikcyjny, przedstawiony w powieści, przez dobór materiału i kompozycję fabularną sugeruje określoną wizję świata rzeczywistego, zgodną z wiedzą autora i jego światopoglądem. Układ fabuły motywują cel poznawczy i ideowo-artystyczny zamysł autora. Świat powieściowy powstaje w toku wypowiedzi, czyli narracji.

Klasyczne cechy gatunku wypracowała powieść XIX-wieczna, stanowiąca swoisty wzór. Zachowywała równowagę pomiędzy fikcją a obrazem rzeczywistości, wprowadzała wszechwiedzącego narratora, który prezentował obiektywną wizję świata, jej fabuła zaś zachowywała prawdopodobieństwo.

Do najważniejszych twórców powieści realistycznej należą: Honoré de Balzac, Gustave Flaubert, Stendhal, Charles Dickens, Fiodor Dostojewski, Lew Tołstoj i Igor Turgieniew, zaś w Polsce — Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa oraz Henryk Sienkiewicz.

***Lalka* jako dzieło epickie**

Lalka Bolesława Prusa jest niewątpliwie powieścią realistyczną. Pewne jej elementy pozwalają jednak na rozpatrywanie jej jako epepei czasów nowożytnych. Nie będzie to epepeja w sensie ścisłym, dokładnie odpowiadająca genologicznym wyznacznikom starożytności, dzieło Prusa posiada jednak pewne aspekty, które sprawiają, że możemy na nie spoglądać jako na rodzaj nowoczesnego eposu, przede wszystkim kręgów mieszczańskich. Poprzez analogię do dzieła uznawanego za polską epepeję – *Pana Tadeusza* – pisze o tym Józef Bachórz, autor wstępu do *Lalki*:

” Józef Bachórz

Wstęp

Historia *Lalki* Bolesława Prusa – dzieła liczonego dziś sprawiedliwie do najznamienitszych w literaturze polskiej – pod pewnym względem przywodzi na pamięć dzieje stawania się *Pana Tadeusza* tym, czym jest obecnie w polskiej świadomości kulturowej.[...] *Lalce* – podobnie jak *Panu Tadeuszowi* – „[korektorka wieczna](#)” przydawała rozmiaru i przemieniała w zalety to, co współcześni widzieli jako wady.

Źródło: Józef Bachórz, *Wstęp*, [w:] Bolesław Prus, *Lalka*, t. I, Wrocław 1991, s. 5.

Beata Tyszkiewicz w roli Izabeli Łęckiej w filmie „*Lalka*” (1968)

Źródło: dostępny w internecie: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Badacz zauważa przede wszystkim rolę kulturową *Lalki*, wpływ, jaki powieść wywarła na współczesnych, ale też to, jak zapisała się w tradycji literackiej.

Tytuł *Lalka*

Pierwotnie Prus chciał nazwać swoją powieść *Trzy pokolenia*. Za reprezentantów trzech generacji uważał Rzeckiego – idealistę-bonapartystę marzącego o utraconej wolności kraju, Wokulskiego – człowieka fazy przejściowej, oraz Ochockiego jako wizjonera nowych czasów.

Recenzenci kojarzyli tytuł z panną Izabelą jako przedstawicielką „wyższego towarzystwa” i salonowych [konwenansów](#), określając ją jako osobę, która życie spędza na zabawach i przyjemnościach, nie będąc pożyteczną dla społeczeństwa. Inną interpretację nasuwają fragmenty, w których Rzecki, uruchamiając mechanizm zabawek, snuł refleksje na temat przemijalności świata. Odwoływał się tym samym do znanego motywu *theatrum mundi* (świat jako teatr – w tym wypadku marionetek).

Prus ostatecznie utrzymywał, że tytuł jest przypadkowy i dopowiadał później, że zainspirował się notatką w gazecie z procesu o kradzież lalki.

Kompozycja
Narrator i fabuła
Język
Tło historyczne

Słownik

epika

(gr. *epikós* < *épos* - słowo, opowieść, pieśń) - jeden z trzech podstawowych rodzajów literackich; jego elementy to: narracja, fabuła, świat przedstawiony oraz narratora opowiadający wydarzenia

epopeja

(gr. *épos* - słowo, opowieść) - inaczej epopeja; gatunek epiki obejmujący utwory, zazwyczaj wierszowane, w których przedstawiano mitycznych lub historycznych bohaterów biorących udział w wydarzeniach przełomowych dla określonej społeczności

heksametr

(gr. *hexámetros* - sześciomiarowy) - forma wiersza (miara wierszowa) ma podniosły i pełen powagi charakter, występuje głównie w eposie

inwokacja

(łac. *invocatio* - wezwanie, błaganie) - rozwinięta apostrofa otwierająca poemat epicki, w której poeta zwraca się do muzy, bóstwa lub duchowego patrona z prośbą o inspirację; stały element eposu homeryckiego, należy do konwencjonalnych składników wierszowanej epiki heroicznej

mowa pozornie zależna

sposób opowiadania, w którym narrator wypowiada się głosem monologu wewnętrznego bohatera

narrator

(łac.) osoba opowiadająca, podmiot narracji w utworze epickim, nieidentyczny z twórcą dzieła

Galeria zdjęć interaktywnych

Polecenie 1

Czy dzieła pojawiające się w prezentacji to epopeje? Określ te cechy utworów, które o tym świadczą.

Pan Tadeusz

Źródło: domena publiczna.

1

Cechy epopei (eposu):

- Epopeja to najstarszy i podstawowy (do XVIII w.) gatunek uznawany za wzorzec dla epiki. Rozwój eposu zakończył się wykształceniem powieści. Nazwa określa także długi poemat epicki opiewający w podniosłej formie czyny bohaterów narodowych.
- Narodził się w starożytnej Grecji w formie ustnej melorecytacji, wykonywany z pamięci przez rapsodów. Późniejsze odmiany eposu nawiązywały m.in. do ludowej i rycerskiej epiki średniowiecznej (epos rycerski).
- Antyczne utwory charakteryzowała równoległość dwóch akcji — w świecie bohaterów i w świecie bogów, mityczna motywacja zdarzeń, podniosły styl — inwokacje, stałe epitety i rozbudowane porównania (tzw. homeryckie), miara wierszowa — heksametr.
- Późniejsze epopeje nawiązywały do tematyki biblijnej, a także parodiowały styl eposu antycznego (poemat heroikomiczny).
- Odrębny charakter ma epos romantyczny, będący niekiedy próbą syntezy różnych gatunków literackich. W kolejnych stuleciach (od romantyzmu) mianem epopei określano większy utwór powieściowy lub cykl powieści przedstawiający obraz społeczeństwa w przełomowych momentach historycznych.

Podpis: XI tabliczka Eposu o Gilgameszu z opisem potopu; zbiory British Museum

Źródło: licencja: CC BY-SA 4.0.

ΙΛΙΑΣ

Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος
οὐλομένην, ἣ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκε,
πο¹λὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν
οἶωνοῖσί τε πᾶσι· Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή·
ἔξ οὔ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἀτρεΐδης τε ἄναξ ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.

1

Homer, *Iliada* i *Odyseja*:

Homerowi przypisuje się autorstwo dwóch największych epopei starożytności: *Iliady* (*Iliás* – Troja; 24 księgi) oraz *Odysei* (*Odýsseia* – od imienia Odyseusz; także 24 księgi). Homer był jednym z pierwszych, którzy przekształcili pieśń poetycką, istniejącą wcześniej tylko w chwili recytacji-improvizacji, w poezję utrwaloną pismem, czyli w literaturę.

- Treścią *Iliady* jest epizod z 10. roku wojny trojańskiej, przedstawiający przyczyny, przebieg i skutki gniewu Achillesa obrażonego na Agamemnona, śmierć Hektora i jego pogrzeb.

Epopeja jest cennym źródłem do poznania obyczajów, religii, instytucji społecznych, zarówno czasów współczesnych Homerowi, jak i okresu wcześniejszego.

- W *Odysei* zostały wykorzystane lokalne, niekiedy bardzo dawne mity z całego znanego Grekom basenu Morza Śródziemnego. Poznajemy je podczas żmudnej dziesięcioletniej tułaczki tytułowego bohatera.

- Homer przedstawił ludy wielu krajów pod wodzą Agamemnona, władcy Myken, walczące wspólnie o tę samą sprawę na równinie trojańskiej. Epos *Iliada* stał się przy tym skarbnicą scalającą w jedność to, co było indywidualną tradycją mityczną poszczególnych ludów.

- Arystoteles, pierwszy uczony, jaki poddał teoretycznej analizie poezję epicką i dramatyczną, widział w dziełach Homera doskonały przykład twórczości, której istotą jest artystyczne odtwarzanie rzeczywistości ludzkiej.

Pierwsze wersy *Iliady*

Źródło: domena publiczna.

1

Wergiliusz (Publius Vergilius Maro), *Eneida*:

- *Eneida*, która powstała w latach 29 – 19 p.n.e., nawiązuje do dzieł Homera. Jej bohaterem jest Eneasza, syn Wenus, wzorowany na postaciach Achillesa i Odyseusza.
- Utwór przedstawia pradziej Rzymu. Akcja trwa siedem lat – od upadku Troi aż po zwycięstwo Eneasza w starciu z mieszkańcami Italii.
- Autor opisał w utworze mityczne dzieje powstania „nowej Troi”, kolebki Rzymu.
- Wergiliusz zastosował dramatyczne środki wyrazu – kontrast, patos, retorykę – co stanowi cechę charakterystyczną dla eposu.
- Dzieło uznano za pomnik rzymskości, a o ważności postaci Wergiliusza świadczy fakt, że Dante uczynił go przewodnikiem po zaświatach w *Boskiej Komedii*.

Narada bogów. Ilustracja do *Eneidy* w późnoantycznym kodeksie *Vergilius Romanus* (V w.)

Źródło: domena publiczna.

1

Pieśń o Rolandzie:

Najśłynniejszy i jeden z najstarszych (prawdopodobnie koniec XI w.) francuskich eposów rycerskich, należący do *chansons de geste* (fr. pieśń o bohaterskich czynach). O jego przynależności do tego gatunku świadczy poetycka forma, podniosły język, a także tematyka – bohaterskie czyny.

- Utwory typu *chansons de geste* swobodnie przetwarzały historię. Były recytowane przez wędrownych śpiewaków i truwerów przy akompaniamencie lutni.

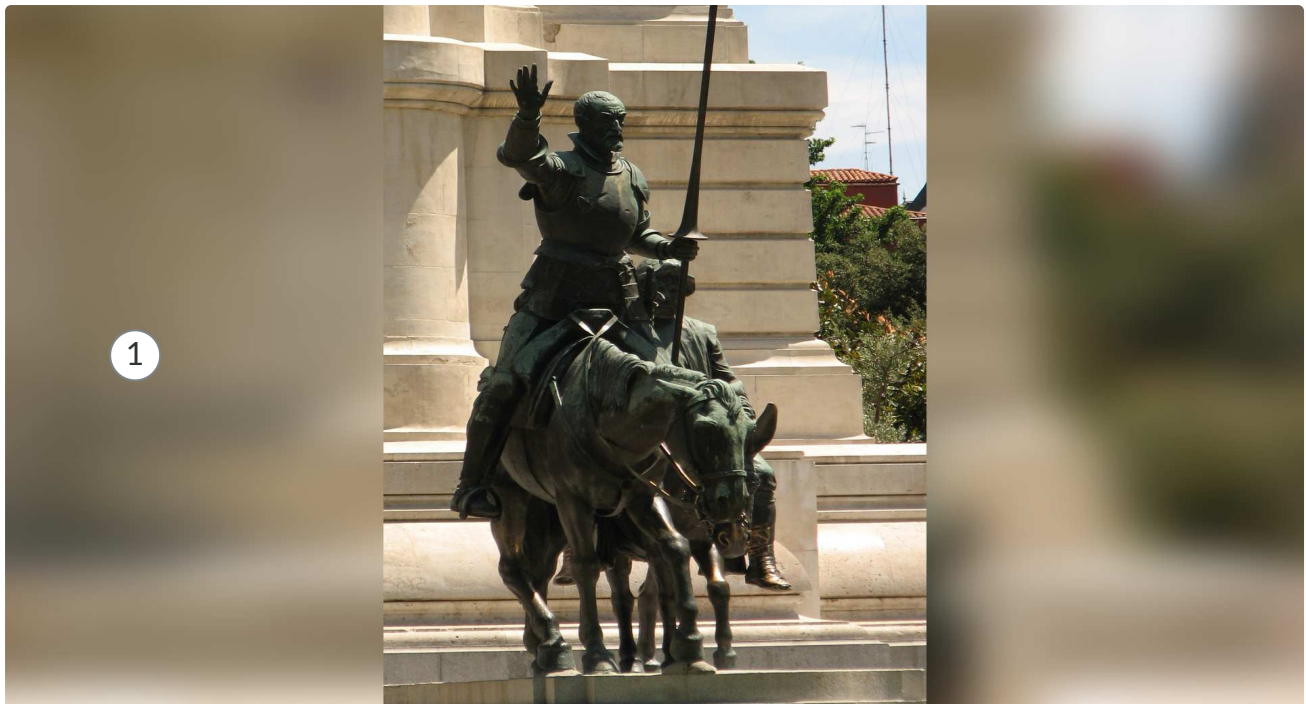
- Dzieło nieznanego autora stało się francuską epopeją narodową. Do jego motywów nawiązywało wielu poetów, m.in. Ludovico Ariosto w poemacie *Orland szalony* (1532).

- Roland, tytułowy rycerz biorący udział w wyprawie Karola Wielkiego przeciw Saracenom, ginie w heroicznej walce w wąwozie Roncesvalles w obronie „słodkiej Francji” i wiary chrześcijańskiej.

- Opiewając czyny legendarnego bohatera, *Pieśń o Rolandzie* wyraża najpełniej feudalny ideał rycerza.

Śmierć Rolanda w bitwie pod Roncevaux, ilustracja z manuskryptu, ok. 1455-1460

Źródło: domena publiczna.

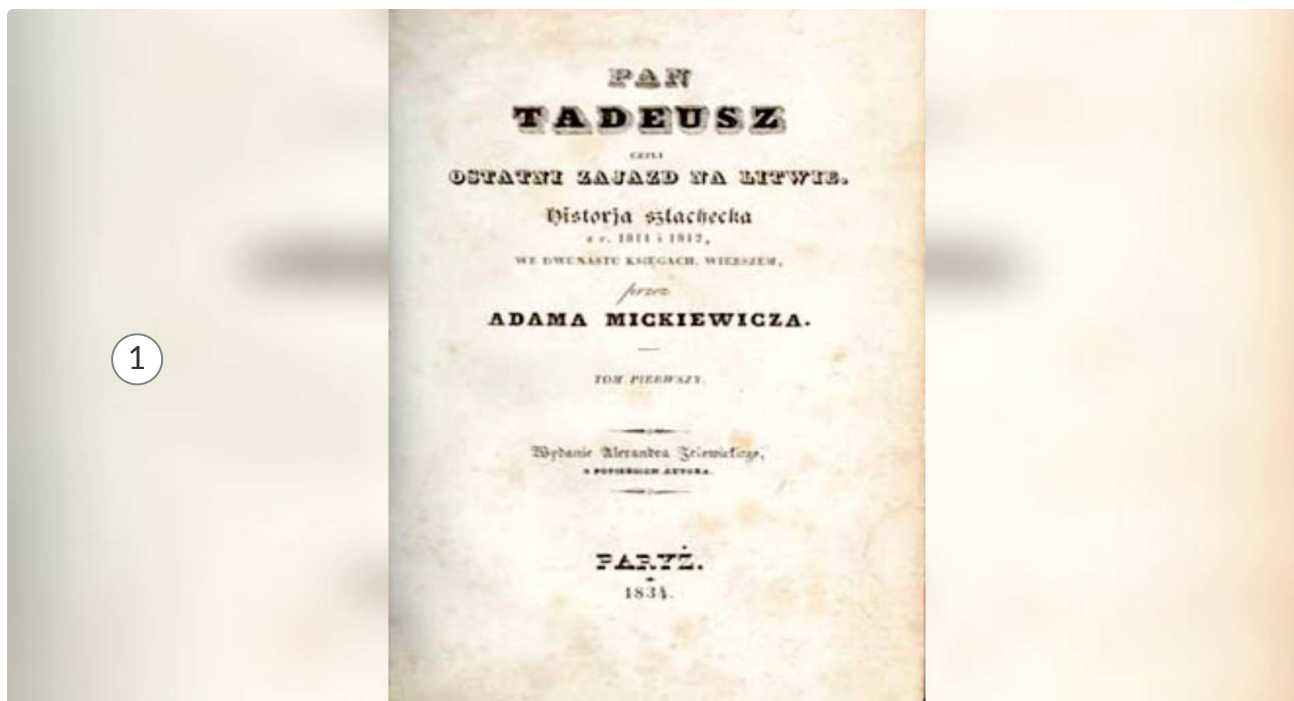
1

Miguel de Cervantes (y Saavedra), *Don Kichot*:

- *Don Kichot* jest parodią poczytnych w XVI w. średniowiecznych romansów rycerskich. Odczytywanie go jako eposu wynika zatem nie z cech samego dzieła, ale tego, do jakiej tradycji literackiej się odwołuje
- Tytułowy bohater jest ubogim szlachcicem, który wyruszając na poszukiwanie przygód, zabiera ze sobą giermka Sancho Panzę. Tematyka utworu jest zatem poświęcona bohaterskim czynom i misji, jaką obierają sobie postacie.
- Miejsce akcji powieści nie jest określone, jednak za wieś Don Kichota uznaje się miejscowość Argamasilla w rejonie La Manchy.
- Rycerz i jego giermek stali się postaciami pobudzającymi do rozważań nad dwoistością ludzkiej natury, nad uwikłaniem jednostki w brutalną rzeczywistość.
- Od imienia głównego bohatera powstał termin "donkiszoteria", oznaczający postępowanie kogoś, kto walczy o wzniosłe cele, ale jest pozbawiony poczucia rzeczywistości, przez co naraża się na śmieszność.

Posąg Don Kichota i Sancho Pansy, Madryt

Źródło: licencja: CC BY-SA 3.0.

1

Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz*.

- Pełen tytuł epopei Adama Mickiewicza brzmi: *Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*.

- Napisany w 1834 roku poemat ukazuje piękno ziemi rodzinnej i stanowi nostalgiczny powrót poety do czasów młodości.

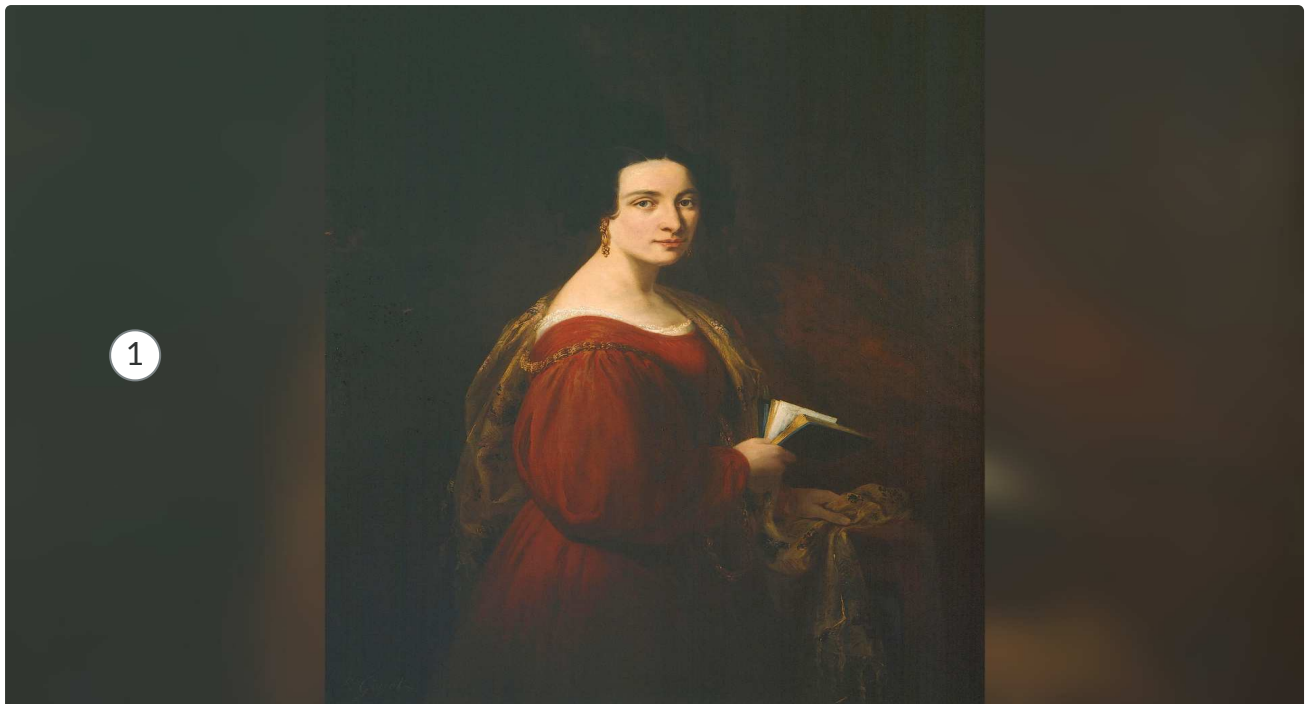
- *Pan Tadeusz* jest powszechnie uznawany za epopeję narodową, co jednak można kwestionować ze względu na brak skupienia na czynach bohaterskich czy brak podniosłego języka.

- Akcja utworu rozgrywa się na Litwie w czasach kampanii napoleońskiej, z którą Polacy wiązali wielkie nadzieje. W tym przełomowym momencie dla historii naszego narodu Mickiewicz przedstawia właśnie i konflikty szlacheckie, które jednak zostają uśmierzone, a humor i piękno dominują nad burzliwymi dziejami narodu.

- Poeta opisuje szlacheckie obyczaje, posiłki, spotkania, uczty, grzybobranie, łowy itp. Obrazuje bogactwo przyrody – jej barwy, dźwięki, smaki.

Pan Tadeusz, 1834, tom I, strona tytułowa

Źródło: domena publiczna.

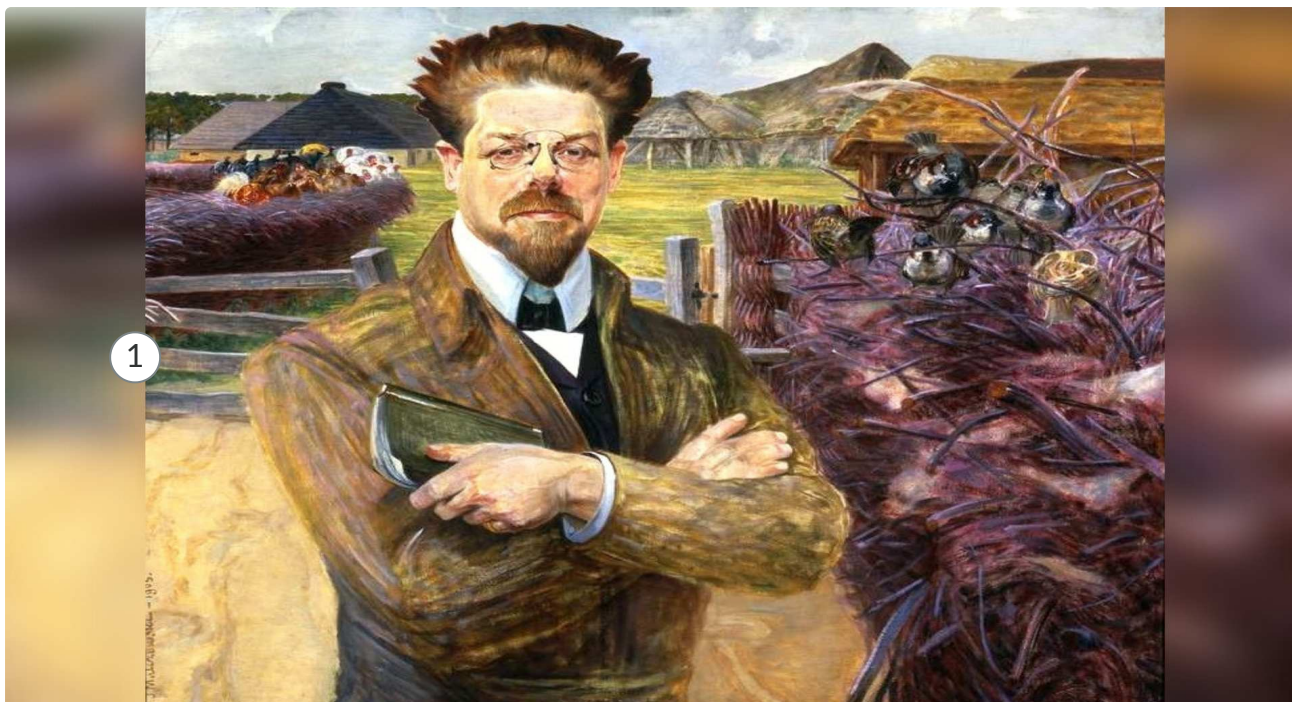
1

Honoriusz Balzac, *Komedia ludzka* (*Ojciec Goriot*):

- *Komedię ludzką* Balzac postrzegał jako złożoną „budowlę”, której podstawę tworzą *Studia obyczajowe*, najobszerniejsza część cyklu.
- Dzieła Balzaca nazywamy epopeją w nowoczesnym znaczeniu terminu: jako utwór przedstawiający społeczeństwo w momencie przełomu. Autor nie odwołuje się do tradycji wypracowanej przez Homera bądź Wergiliusza, stworzył bowiem realistyczne powieści XIX-wieczne, nie zachowując ani poetyckiej formy eposu, ani bohaterskiej tematyki.
- Najśłynniejsze dzieła z cyklu *Komedia ludzka* to powieści: *Eugenia Grandet* (1833), *Ojciec Goriot* (1834) i *Stracone złudzenia* (1837–1843).
- Cykl utworów zawiera obraz nowoczesnego, dynamicznego społeczeństwa, złożonego z nowego typu jednostek: ludzi ambitnych, powodowanych namiętnościami, pragnieniem zdobycia pieniędzy lub władzy.
- Balzac wypracował model powieści oparty na takich cechach, jak: drobiazgowy opis otoczenia (miast, ulic, domów, wystroju wnętrz i ubiorów), prezentacja bohaterów (wygląd zewnętrzny, zawód, tryb życia, przeszłość) oraz zwarta akcja rozgrywająca się współcześnie.
- Największe zasługi w upowszechnianiu dzieł Balzaca w Polsce miał Tadeusz Boy-Żeleński, który przetłumaczył większą część *Komedii ludzkiej* (1909–33), a także publikował liczne artykuły i studia na temat francuskiego pisarza: "Balzac" (1934), "O Balzacu" (1950).

Eugène Goyet, *Portret Louise Béchet*, ok. 1840. Louise Béchet była redaktorką dzieł Balzaca

Źródło: domena publiczna.

1

Władysław Stanisław Reymont, *Chłopi*:

- *Chłopi* (t. 1–4, 1902–09) - to powieść zwana wielką epopeją życia wiejskiego, której kompozycja jest oparta na rytmie natury, powtarzalności świąt kościelnych oraz tradycyjnych obrzędów. Określenie *Chłopów* mianem eposu jest w dużej mierze metaforyczne, odwołuje się przede wszystkim do dużych rozmiarów dzieła, wielości bohaterów i problemów, z jakimi się zmagają.
- Powieść została napisana gwarą w dialogach oraz we fragmentach mowy pozornie zależnej. Jej akcja rozgrywa się w autentycznej wsi Lipce na południu dawnego Księstwa Łowickiego, obejmuje 10 miesięcy - rozpoczyna się wczesną jesienią podczas wykopków, a kończy w następnym roku po żniwach.
- Fabuła *Chłopów* daje obraz głównych bohaterów i całej społeczności wiejskiej. Gromada ze wsi Lipce tworzy mozaikę typów ludzkich różniących się od siebie psychologicznie, ale też społecznie - posiadają we wsi różny status, zależny od majątku, jakim dysponują.
- W czterotomowej powieści (Jesień, Zima, Wiosna, Lato) czytelnik może poznać przebieg ważnego dla dawnej wsi polskiej roku obyczajowo-obrzędowo-liturgicznego.
- Czas w powieści wyznaczony jest przez niezmiennie powtarzalny rytm pór roku i kolejnych miesięcy oraz narzucony przez rytm przyrody tok prac rolniczych. Pominięcie niektórych dat, jak np. święta Nowego Roku, tym mocniej zakotwicza powieść w potoku upływającego czasu.
- W 1924 Reymont otrzymał za *Chłopów* Nagrodę Nobla. Przez wielu badaczy powieść jest traktowana jak dokument etnograficzny.

Jacek Malczewski, *Portret Władysława Reymonta*, 1905

Źródło: dostępny w internecie: Wikimedia Commons, domena publiczna.

1

Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną Doroty Masłowskiej epopeją kultury masowej?

- Utwór Masłowskiej to przejaw krytyki kultury masowej. Powieść jest oparta na parodii i satyrze, momentami zmienia się w groteskę dzięki zachowaniu i językowi głównych bohaterów.
- Zaklasyfikowanie jej jako eposu uzasadnia przede wszystkim sposób ukazania społeczeństwa – przekrojowo, ukazując określoną jego warstwę i problemy, z jakimi się zmagają. Ciekawy jest także język, po jaki sięgnęła autorka, powieść była bowiem nazywana "hiphopową", skonstruowaną z wypowiedzi potocznych, obfitujących w wulgaryzmy, co może stanowić współczesne przekształcenie podniosłego, a zatem charakterystycznego języka eposu.
- Narracja książki w dużej mierze stanowi monolog wewnętrzny Silnego. W powieści przeważa czas teraźniejszy. To może sugerować, że mamy do czynienia z przesuwającymi się w psychice chorego człowieka obrazami (strumieniem świadomości). Monolog ten jednak układa się w spójną, opowiedzianą barwnym językiem historię.
- Powieść jest tekstem symbolicznym; w warstwie dosłownej przedstawia historię Silnego i wojny polsko-ruskiej, ale w istocie porusza zagadnienia egzystencjalne.
- „Zapóżyczony język jest wielorako umotywowany. Powieść odtwarza mówienie Silnego i dopiero poprzez naśladowanie tej mowy buduje przedstawioną rzeczywistość. Teoria literatury nazywa taki zabieg artystyczny mimesis językową” (Zofia Mitosek, *Poznanie (w) powieści*, Kraków 2003, s. 334.).
- Książka otrzymała Paszport „Polityki” za „oryginalne spojrzenie na polską rzeczywistość oraz twórcze wykorzystanie języka pospolitego” (2002) oraz znalazła się w finale Nagrody Literackiej „Nike” w 2003. Na jej podstawie nakręcono w 2009 r. film w reżyserii Xawerego Żuławskiego.

1

Księgi Jakubowe (2014) Olgi Tokarczuk epopeją ponadnarodową?

- Pełen tytuł dzieła noblistki brzmi: *Księgi Jakubowe albo Wielka podróż przez siedem granic, pięć języków i trzy duże religie, nie licząc tych małych. Opowiadana przez zmarłych, a przez autorkę dopełniona metodą koniektury, z wielu rozmaitych ksiąg zaczerpnięta, a także wspomóżona imaginacją, która to jest największym naturalnym darem człowieka. Mądrym dla memoriału, kompatriotom dla refleksji, laikom dla nauki, melancholikom zaś dla rozrywki.* Tak rozbudowany tytuł świadczyć może o świadomym nawiązaniu do tradycji literackiej i wprowadzeniu elementów podniosłości, a te stanowią cechy eposu.

- Książka numerowana jest w odwrotnej kolejności - od ostatniej do pierwszej strony i liczy 906 stron z prologiem. Podzielona jest na części: I. Księga Mgły, II. Księga Piasku, III. Księga Drogi, IV. Księga Komety, V. Księga Metalu i Siarki, VI. Księga Dalekiego Kraju, VII. Księga Imion.

- Bohaterami powieści są postacie historyczne, m.in. poetka barokowa Elżbieta Drużbacka, kasztelanowa kamieńska Katarzyna Kossakowska, arystokrata Antoni „Moliwda” Kossakowski oraz ksiądz Benedykt Chmielowski, autor *Nowych Aten*, jednej z pierwszych polskich encyklopedii. Można zatem uznać, że są to bohaterowie ważni dla historii, a tacy zazwyczaj stawali się częścią eposu.

- Tytuł powieści pochodzi od imienia Jakuba Lejbowicza Franka, który ogłosił się Mesjaszem i doprowadził do powstania w łonie judaizmu heretyckiej sekty frankistów. Powieść przedstawia jego dzieje na tle mozaiki ludności zamieszkującej tereny ówczesnej Polski.

Polecenie 2

Na podstawie informacji zawartych w prezentacji rozstrzygnij, czy współczesne dzieła Tokarczuk i Masłowskiej możemy nazwać epopejami. Sformułuj co najmniej dwa argumenty, które potwierdzą twoje stanowisko.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Wykorzystując podane poniżej terminy, napisz definicję starożytnego eposu.

epopeja, poemat epicki, wierszowany, sztuka oratoryjna, wszechwiedzący narrator, inwokacja do Muzy, styl patetyczny, obecność stałych epitetów i porównań homeryckich, współistnienie dwóch płaszczyzn: boskiej i ludzkiej, sceny realistyczne, rozbudowane opisy, heksametr, Homer, przełomowy moment w dziejach narodu

Ćwiczenie 2

Oceń prawdziwość zdań. Zaznacz Prawda, jeśli zdanie jest prawdziwe, lub Fałsz – jeśli jest fałszywe.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Głównym elementem powieści jest jednowątkowa fabuła.	☐	☐
W epopei przedstawione są dzieje bohaterów narodowych na tle istotnych wydarzeń historycznych.	☐	☐
Powieść wywodzi się z eposu.	☐	☐
Największy wpływ na przynależność <i>Lalki</i> do gatunku eposu ma czas fabuły.	☐	☐

Tekst do zadań 3-5

” Dorota Samborska-Kukuć

Moje czytanie "Lalki"

[...] Jakby [symultanicznie](#) wyrosły nagle [asocjacje](#) i przypomnienia. Proces rozumienia (czy raczej olśnienia, Archimedesowej eureka) miał charakter [holistyczny](#), z pewnością nie [linearny](#) i odbywał się błyskawicznie. W jednej chwili stało się dla mnie jasne, że w *Lalce* spotkały się dwa gatunki: najdoskonalszy w dziejach – tragedia – i to w postaci greckiej oraz pospolitujący się, ale pojemny i najbardziej komunikatywny – powieść realistyczna. Prawdziwą lawinę tych skojarzeń wywołało uświadomienie sobie, że realia katastrofy w *Lalce* skądś przecież znam i że musi to być coś starego i magicznego: „Chyba bóg go wziął z sobą, lub ta czarna jama, / Która jest na tej ziemi, schłonęła go sama: / Bo ni osłabł, ni jęknął ten mąż nieszczęśliwy, / Ale tak jakoś zniknął, że to istne dziwy”. Czy to Węgiełek pisze tak w liście odczytanym przez Rzeckiego, czy inny posłaniec? To przecież opis śmierci Edypa, samotnej, spektakularnej, totalnej. Edypa – symbolu losu człowieka, który musi rozpoznać się w swoich czynach, człowieka uwikłanego w [hybris](#), człowieka błądzącego w ciemnościach własnych iluzji i złudzeń (antyczna [hamartia](#)).

Jak wybornie wszystkie te Arystotelesowskie kategorie uruchomił w *Lalce* Prus. Moment autorozpoznania (pod Skierniewicami) jest majstersztykiem wedle zaleceń [Stagiryty](#). Ów upragniony przez Wokulskiego ruch w górę, odczucie „pionowej życia” i potrzeba przekraczania poziomych granic został zdławiony przez faustowski „duch wieczno-kobięcy”, który zepchnął go w dół, „w otchłań dzieciństwa”, w przestrzeń niegodną i swym infantylizmem przerażającą. Nawet ironia tragiczna uzyskała pod jego piórem wymiar arcydzielny. Może zresztą bardziej dla czytelnika XX czy XXI wieku, który wie, że romantyczne ideały, jakimi żył i jakimi kierował się Wokulski, szukając prawdziwej miłości, były tylko literacką

kreacją, z rzeczywistością niemającą wiele wspólnego. Apollińskie hipnotyzowanie bohatera w teatrze trafiło na grunt — jakże podatny. Nim Wokulski ostatecznie rozprawi się z iluzją Mickiewiczowskiej poezji, wysadzając kamień ze strofami *Do M**, [...] jeszcze pozwoli się wciągnąć w te mistyfikacje i legendy, gdy z czcią zbierze rozsypane kartki z wierszami poety. Tak przenikliwy był Prus i tak pragmatyczny, przestrzegając pokolenie uwikłane w mity romantyczne, które stały się dla niejednego z tej generacji życiowym drogowskazem i zgubą — *hamartią*, zaślepieniem. Wokulski musiał zginąć w Zaslaviu — przywalony gruzami może nie tyle feudalizmu, co romantycznych mitów i jałowego idealizmu. O jego pokoleniu powie Szuman: „muszą wyginać, to darmo; dzisiejszy świat nie dla nich. Powszechna jawność sprawia to, że już nie wierzymy ani w anielskość kobiet, ani w możliwość ideałów. Kto tego nie rozumie, musi zginąć albo dobrowolnie sam ustąpić...”

Źródło: Dorota Samborska-Kukuć, *Moje czytanie "Lalki"*, „Czytanie Literatury : łódzkie studia literaturoznawcze” 2012, nr 1, s. 171–175.

Ćwiczenie 3

Na podstawie tekstu zaznacz prawidłową odpowiedź.

- ☐ Według Szumana świat nie był przyjazny ludziom pokroju Wokulskiego.
- ☐ Śmierć Wokulskiego była spowodowana rodzajem antycznego fatum.
- ☐ Wokulski zginął z powodu swojej pozytywistycznej postawy.

Ćwiczenie 4

Wyjaśnij, na jakiej podstawie możemy łączyć *Lalkę* z antyczną tradycją eposu.

Ćwiczenie 5

Na podstawie tekstu wyjaśnij, czym w *Lalce* jest według autorki ironia tragiczna i w jaki sposób łączyć się może z gatunkiem eposu.

Tekst do zadań 6-7

” György Lukács

Powieść jako mieszczańska epopeja

Każda jednostka (...) wyraża jedną z walczących klas. (...) Z chwilą narodzin społeczeństwa klasowego epos może czerpać swoją epicką wielkość jedynie z głębi i typowości klasowych przeciwieństw, ujętych w dynamicznym splocie. Przeciwieństwa te przejawiają się w epickiej narracji, w postaci walki jednostek w społeczeństwie.

Źródło: György Lukács, *Powieść jako mieszczańska epopeja*, [w:] *W kręgu socjologii literatury: antologia tekstów zagranicznych*, red. A. Mencwel, Warszawa 1980, s. 373.

Ćwiczenie 6

Na podstawie fragmentu artykułu Györgya Lukácsa wyjaśnij, w jaki sposób powieść mieszczańska łączy się z eposem.

Ćwiczenie 7

Połącz w pary bohaterów *Lalki* z nazwami klas, które reprezentują – idąc tropem hipotezy Lukácsa.

Wirski	lud – warstwa uboga
Maria	arystokracja
Szuman	mieszczaństwo
Tomasz Łęcki	szlachta ziemiańska

Ćwiczenie 8

Przemyśl zagadnienie podane w temacie lekcji. Poniżej umieść argumenty za tym, że *Lalkę* można nazwać epopeją, oraz te, które według ciebie nie wskazują na taką przynależność gatunkową.

Argumenty za:

Argumenty przeciw:

Dla nauczyciela

Autor: Anna Grabarczyk

Przedmiot: Język polski

Temat: *Lalka* Bolesława Prusa – jeszcze powieść czy już epopeja?

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

- 1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;
- 2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);
- 3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść

poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

2) buduje wypowiedź w sposób świadomy, ze znajomością jej funkcji językowej, z uwzględnieniem celu i adresata, z zachowaniem zasad retoryki;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- omówi cechy gatunkowe powieści oraz epopei, ich genezę i rozwój oraz pozna kilka przykładów utworów przynależnych do tych gatunków;
- rozstrzygnie, czy *Lalkę* można nazwać epopeją XIX wieku;
- pozna przykłady współczesnych modyfikacji epopei i wskaże ich podobieństwa do antycznych wzorów.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „*Lalka* Bolesława Prusa – jeszcze powieść czy już epopeja?”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” i przygotowanie prezentacji na podstawie zawartych tam informacji.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy uczniom temat i cele zajęć. Prosi, by na ich podstawie uczniowie sformułowali kryteria sukcesu.
2. Uczniowie (wybrani lub chętni) prezentują prace wykonywane w domu. Uczniowie mogą je komentować, a nauczyciel ocenia.

Faza realizacyjna:

1. Dyskusja. Nauczyciel stawia pytanie: Jakie wyznaczniki decydują o tym, że dany utwór zyskuje niekiedy miano epopei? Prosi uczniów, aby w parach rozpoczęli wstępną dyskusję na ten temat. Uczniowie dzielą się swoimi spostrzeżeniami na forum, a wybrana osoba zapisuje najważniejsze spostrzeżenia i wnioski z dyskusji na tablicy.
2. Uczniowie zapoznają się z galerią zdjęć interaktywnych. Następnie rozstrzygają, czy dzieła pojawiające się w prezentacji to epopeje i wskazują te cechy utworów, które o tym świadczą.
3. Uczniowie zostają podzieleni na kilkusobowe grupy. Każdy zespół rozwiązuje wszystkie ćwiczenia zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Następnie, aby uzasadnić poprawność rozwiązań, omawiają je na forum klasy. Po wyznaczonym czasie następuje wspólne omówienie wszystkich rozwiązań.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel proponuje, aby uczniowie, w swobodnej dyskusji, odpowiedź na pytanie: Czy *Lalka* to jeszcze powieść czy już epopeja?

2. Prowadzący omawia przebieg zajęć, wskazuje mocne i słabe strony pracy uczniów, udzielając im tym samym informacji zwrotnej.

Praca domowa:

1. Na podstawie informacji zawartych w prezentacji rozstrzygnij, czy współczesne dzieła Tokarczuk i Masłowskiej możemy nazwać epopejami. Sformułuj co najmniej dwa argumenty, które potwierdzą twoje stanowisko.

Materiały pomocnicze:

- <https://vod.tvp.pl/website/lalka,42036001>
- https://rcin.org.pl/Content/64418/PDF/WA248_83671_P-I-2795_tomczok-dyskurs_o.pdf

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Galeria zdjęć interaktywnych”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.